

بررسی اهداف بینشی و گرایشی قرآن از منظر تقلید

نویسنده:

محمود رزاقی^۱

سیده محک زهرا^۲

---

^۱ مدرس جامعه المصطفی واحد آشتیان
^۲ دانش پژوه المصطفی - نور الهدی آشتیان

چکیده

اهداف قرآن یکی از ابیات علوم قرآن است که شامل تفسیر نظری و عملی قرآن از منظر قرآن و اهل بیت علیهم السلام است، در این نوشتار اهداف قرآن از منظر آیات و روایات بیان شده است. در این نوشتار اهداف قرآن در دو قسمت بیان شده ، اهداف بینش و نظری قرآن و اهداف عملی قرآن، در اهداف بینش قرآن اهداف های گوناگون مانند تبیین حق و باطل، تدبیر در آیات قرآن، غور و فکر در فطرت، آگاهی از یگانگی خداوند، آگاهی از فرستادن پیامبران، آگاهی از روز رستاخیز، آگاهی از شیطان ، تفکر در خلقت خداوندعالم ، تفکر درباره انسان، و خالق و رازق فقط خدا است - بیان شده است- و در بخش آخر اهداف عملی قرآن مانند شکر گذاری از نعمات الهی ، امر به معروف و نهی از منکر ، اتحاد و وحدت عملی، اطاعت عملی از خدا و رسول برای حصول سعادت دنیاوی و اخروی، داروی برحق در مسایل مورد اختلاف- ذکر شده است- در بیان هر دو قسمی اهداف از آیات قرآنی و روایات اهل بیت علیهم السلام استفاده کردیم-

واژه های کلیدی: اهداف قرآن ، ثقلین، بینش، گرایش

قرآن کتاب هدایت است، و از بین صفات و خصوصیات قرآن این مهمترین ویژگی آن است. خداوند متعال برای هدایت انسانها پیامبران بسیاری را فرستاده که برخی دارای معجزه و برخی دیگر علاوه بر معجزه دارای کتاب نیز بودند.

پیامبران صاحب کتاب، دارای قوانین هدایتگر الهی بودند و کتب آنها وسیله ای برای هدایت مردم و بیان حدود و مقررات خداوندی بود، اما در عین حال این کتب آسمانی فاقد جنبه های اعجاز بودند؛ در این میان قرآن تنها کتابی است که ویژگی "اعجاز" و "هدایتگری" با هم در آن جمع شده است. قرآن کریم معجزه جاودان نیز هست زیرا با مرگ هر پیامبری معجزه او نیز از بین بشر رخت برمی بست، اما قرآن معجزه ای باقی و ابدی است که برای همیشه سندی بر حقانیت پیامبر اسلام صلی الله علیه و سلم به شمار میرود و هادی انسانها در همه اعصار و زمان هاست. قرآن کریم در جاهای متعدد، خودش را کتاب هدایت معرفی می نماید و این از مهمترین اوصاف آن است. به عنوان نمونه در آغاز سوره بقره می فرماید:

"ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ" این کتاب بدون شک هدایت است برای پرهیزگاران. قرآن مجید خود را کتاب هدایت معرفی نموده و به پیروانش تعلیم می دهد که چندین بار در شبان هر روز همین هدایت را بجوید و بگوئید: "إِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ" این امر نشا ندهنده شدت نیاز انسان به هدایت است و قرآن یگانه هادی کامل و جامع برای رفع این نیاز است. همین قدرت هدایت بود که بشر گمراه دوران جاهلیت را که در میان خرافه و اوهام غوطه می زد و از علوم و معارف بهره ای نداشت و با مکتبهای دنیا آشنا نبود، حاکم بر ملل متمدن و مردم درس خوانده، کرد

این پیروزی و پیشرفت قبل از اینکه شمشیر و نیزه در آن نقشی داشته باشند، حاصل هدایتگری قرآن در حق انسانیت بود؛ تاریخ گواهاست که فاتحین اسلام مانند فاتحان و کشورگشایان امروزی نبودند، بلکه آنچه که کشورها را یکی بعد از دیگری در هم نوردید و تسلیم اسلام و احکام الهی نمود و در دلها نفوذ کرد همان قدرت هدایتگری قرآن بود. یکی از راههای هدایتگری قرآن، تشویق انسانها به تفکر در نظام آفرینش و هستی کائنات است تا از این طریق بشر از غفلت درآید. در واقع که انسان با اندیشیدن و تعقل در جهان و پدیده های هستی پی می برد که جهان

را آفرینند های هست و گام بعدی را برای شناخت آفریننده بر می دارد و این همان از غفلت در آمدن و به هستی بخش توجه کردن است . قرآن مجید همواره ما را به تفکر در خلقت آسمانها و زمین دعوت می نماید . آیا از خود

پرسیده ایم که این چه ارتباطی به ما و زندگی ما دارد ؟

در این تحقیق اهداف قرآن را ذکر خواهیم کرد

در بخشی اهداف بینش قرآن از منظر تقلین بیان شده ، در این بخش درباره ای تبیین حق و باطل، تدبر درباره

فطرت، آگاهی از یگانگی خداوند عالم، وغیره بیان شده -

در بخش دیگر، اهداف عملی قرآن مانند: شکر گذاری از نعمات خداوند، امر به معروف و نهی از منکر، اتحاد و

وحدت از لحاظ عمل، اطاعت خدا و رسول برای حصول سعادت، و حق داوری و قضاوت بیان شده است-

در آخر تحقیق بیان شده است که این اهداف کاملاً هستند، در آیات و روایات گوناگون اهداف موجود هستند

که در کتاب های تفاسیر و احادیث موجود هستند-

کلمه قرآن

در لغت

۱- قرآن، اسمی جامد است و بدون آن که پیشینه استعمال در زبان عرب داشته باشد، خداوند به عنوان اسم خاص

برای وحیی که بر پیغمبرش نازل فرموده، قرار داده است ؛ مثل تورات و انجیل که اسم برای کتابهای حضرت موسی

وعیسی (علیهم السلام) هستند -4 بر وزن رجحان و غفران، مشتق از ماده قرأ به معنای تلاوت است .

راغب اصفهانی نیز می گوید: قراءت به معنای پیوند و ضمیمه نمودن حروف و کلمات به یکدیگر در هنگام ترتیل

است-9

به سخن دیگر، قراءت همان تلاوت آیات الهی است 10.

در اصطلاح

از بین کتاب های آسمانی فقط قرآن معروف و مشهور است ، برای این کتاب آخرین خدا ، اسم قرآن و چهار یا پنج

نام دیگر آمده است بطور مثال کتاب، ذکر ، مبین.

خلاصه اینکه قرآن اسمی است برای کتاب آسمانی که خداوند تبارک و تعالی بر رسول خود (صلی الله علیه و آله) برای تنظیم برنامه زندگی فرستاده است.

اهداف

کلمه اهداف جمع واژه ی "هدف" است-

در لغت نامه دهخدا معنی کلمه هدف این است:

هر چیز بلند و برافراشته از بنا و ریگ توده و کوه و پشته و مانند آن- 16

در فرهنگ فارسی عمید ، کلمه هدف دو تا معنی آورده است:

۱- غرض؛ مقصود. ۲. نشانه تیر.

در لغات مختلف مترادف واژگان کلمه هدف " آماج، تیرخور، نشان، نشانه، غایت، غرض، قصد، مقصد، مقصود، منظور،

آرمان، مرام، منوی، نصب العین " آمده است- ۱

آرمان و مقصود همان معنای لغوی متخذ از کتب لغت برای کلمه هدف است.

در اصطلاح چیزی است که شخص قبل از عمل آن را در نظر می گیرد و همه نیرو، توان، وسایل در اختیار خود را بکار می بندد تا به آن چیز دست پیدا کند.

مراد ما هم در این تحقیق، غرض هایی است که خداوند تبارک و تعالی قبل از نزول قرآن داشته است و در قرآن کریم محقق شده است.

بینش

در کتاب دهخدا معنی کلمه بینش این طور آمده است:

بینش اسم مصدر از دیدن . قدرت دید. بینائی^۲

در کلام فرهنگ معین کلمه بینش " رؤیت و بصیرت آمده است -۱
پس دو معنای دیدن و آگاهی پیدا کردن در لغت برای کلمه بینش وجود دارد.

در اصطلاح

در منابع اسلامی برای بینش دو معنا گفته شده است:

۱- جهان بینی

۲. بصیرت یافتن در امور

قرآن می فرماید: "به راستی، رهنمودهایی از جانب پروردگارتان برای شما آمده است. پس هر که به دیده بصیرت بنگرد، به سود خود او است و هر که از سر بصیرت ننگرد، به زیان خود او است، و من بر شما نگهبان نیستم".^۲
مفسران در تفسیر این آیه گفته اند، مراد این است که خداوند دلایلی آشکار به انسان بخشیده است تا راه هدایت را بازشناسد. هر کس در آنها بیندیشد و یقین برگیرد، به بصیرتی دست می یابد که سود آن نصیب خود او می شود.^۳
مراد ما از بینش به عنوان اهداف بینشی، بصیرت به معنای اعم آن یعنی جهان بینی و آگاهی است.

گرایش

در لغت

معنی گرایش در لغت فرهنگ معین " میل و رغبت ، قصد، اراده ، آهنگ، سرپیچی ، نافرمانی، سنجش ، توزین آمده است - ۴

در دهخدا معنی گرایش میل و خواهش و رغبت آمده است-۵

1 فرهنگ معین ص ۱۲۴

2 سوره انعام آیه ۱۰۴

3 مجمع البیان ج ۳، ص ۳۴۵

4 فرهنگ معین ص ۲۴۵

5 فرهنگ دهخدا ج ۱۱، ص ۱۶۷۷۵

علاقه مندی به یک شیء و پیروی از آن معنای لغوی مستفاد از کتب لغت است.

مراد از آن در اصطلاح علم کلام، اعتقادات، باورها اعمال و رفتارهایی ویژه ای است که آدمی به آنها میل درونی دارد.^۱

با همین معنای گرایش که نگاه آگاهانه به حقایق با توجه به بعد عملی آن را دارد، اهداف گرایشی قرآن تبیین خواهد شد.

اهداف بینشی قرآن کریم

قرآن کریم در آیات بسیاری در صدد برآمده تا بینش و برداشت صحیحی از حقایق گوناگون، همچون تبیین حق و باطل، تدبیر در باری فطرت، آگاهی از یگانگی خداوند متعال، آگاهی از اهداف فرستادن پیامبران (علیهم السلام) و غیره را به انسانها عرضه فرماید. این بینش ها برای انسان یک چراغی است که برای پیمودن مسیر زندگی اش کمک می کند، و مسئله خلقت انسان را برای او حل می کند - ما در اینجا چند تا اهداف بینشی قرآن را بررسی می کنیم که در مسیر آنها راه تحقیق را طی می کنیم -

۱- تبیین حق و باطل

انسان به طور طبیعی و فطری حق طلب است، از راه بینش و فطرت می خواهد حق را دریافت کند، و دریافت کردن حق را برای خود سعادت و کمال می داند^۲

- " فماذا بعد الحق الا الضلال"^۳

ترجمه: و بعد از حق و حقیقت چه باشد غیر از گمراهی؟

1 فلسفه اخلاق ص ۱۸۰

2 <https://hawzahnews.com>

- تاج العروس، محمد بن محمد مرتضی زبیدی، ج ۱، ص ۲۴۳۲ لسان العرب، ابن منظور، ج ۳، ص ۳۲۵۵
المفردات فی غریب الفاظ القرآن، علامه حسین راغب اصفهانی، ص ۴۶۸ سوره زمر آیه ۵۷۱ سوره القصص آیه ۶۴۳

3 یونس آیه ۳۲

همه انسانها طالب سعادت هستند و سعادت در حق موجود است- بنابراین باید از حق، باطل را جدا می کنیم- بصورت دیگر باطل به صورت حق جلوه می کند- زیرا جهان آمیزه ای از حق و باطل است- و باطل با فریب و نیرنگ همواره خود را حق مطلق نشان می دهد.

در آیه قرآن خداوند عالم فرمود:

امام علی (علیه السلام) درباره تشخیص حق و باطل می فرماید:

" اگر باطل با حق مخلوط نمیشد، بر باطلان حق پوشیده نمی ماند، و اگر حق از باطل جدا و خالص می گشت، زبان دشمنان قطع می گردید- اما قسمتی از حق و قسمتی از باطل را می گیرند، و به هم می آمیزند، آن جا است که شیطان بر دوستان خود چیره می گردد، و تنها آنان که مشمول لطف و رحمت پروردگارندم نجات خواهند یافت-"^۱

یکی از معیارهای مهم تشخیص حق و باطل، شناخت حق و باطل و سنجش افراد بر اساس آن است، نه اینکه افراد ملاک و معیار سنجش حق و باطل قرار بگیرند، حضرت علی (علیه السلام) می فرماید:

" ان الحق لا يعرف بالرجل اعرف الحق تعرف اهله "

ترجمه: همانا حق به شخصیتها شناخته نمی شود، خود حق را بشناس تا پیروان آن را بشناسی-"^۲

آنجا که امتزاج حق و باطل با زیرکی صورت گیرد، جذابیت کاذب و عاریتی باطل، قادر خواهد بود، گروهی را به گرد خویش جمع کند، چنان که امام سجاد (علیه السلام) فرمودند:

سی هزار نفر در کربلا بر ضد سید الشهداء (علیه السلام) گرد آمدند که همه خود را از این امت می پنداشتند، و همه با ریختن خون او به خدا تقرب می جستند، آن حضرت آنان را به یاد خدا می انداخت، اما آنان پند نمی گرفتند، تا آن که او را از روی ستم و تجاوز و دشمنی به شهادت رساندند-"^۳

^۱ نهج البلاغه خ ۵۰

^۲ میزان الحکمة، ج ۳- ص ۳۸

^۳ 12 مناقب ابن شهر آشوب، ج ۴، ص ۸۶

چون می گفتند که یزید خلیفه پیامبر اکرم ﷺ است و حسین بن علی (علیه السلام) بر او خروج کردند، باید با او جنگیده اند، باطل، حق را با شمشیر خود حق می زدند، پس باطل نیروی حق را به خدمت گرفته است- اینهمان نیروی حق است که او از آن استفاده می کند.^۱

۲- تدبیر درباره ی فطرت

فطرت واژه ای عربی از ماده (ف، ط، ر) است. "فطر" در عربی به معنی شگافتن و آفریدن ابتدائی و بدون سابقه، آمده است. 15 و در قرآن به هر دو معنی به کار رفته است. "فطرة" بر وزن "فعله" برای بیان حالت فعل و به معنی سرشت، طبیعت و خلق تخصصی است. 16

فطرت و فطریات اصطلاحات متعددی دارد و نحوه خاص آفرینش انسان است؛ انسان فطرت دارد به این معنی است که انسان مانند لوح سفید یا خمیر شکل یافته‌ای به دنیا نمی‌آید بلکه از آغاز بینش‌ها و گرایشهای خدادادی خاصی را به همراه دارد که انتخابها و افعال او را در طول زندگی جهت می‌دهد.

و منظور از "فطری بودن توحید" این است که انسان نسبت به تعالیم انبیاء (علیهم السلام)، بی عمل و بی‌پهلو نیست. در سرشت انسان، فطرت و تقاضایی است که بعثت انبیا پاسخگوی آن است. پیامبران الهی چیزی را عرضه داشت هاند که بشر طبق سرش تخود در جست و جوی آن است. 17 بنابراین فطری بودن یکی از مهم ترین مسائل انسان شناسی این است که آیا گرایش‌ها و بینش‌های انسان محصول تعاملات او با خارج است یا ریشه آن گرایش‌ها و بینش‌های در خمیر مایه آدمی نهاده شده است؟ به عبارتی دیگر آیا در انسان چیزی به نام فطرت وجود دارد یا خیر؟ البته فطرت انسان نسبت به خداجوئی و خدانشناسی منحصر نمی‌شود - در قرآن کریم در جاهای متعدد این مطالب ذکر شده اند، چند تا مورد اینطور هستند:

"فأقم وجهك للدين حنيفا فطرت الله التي فطر الناس عليها لا تبديل لخلق الله ذلك الدين القيم و لكن أكثر الناس لا يعلمون" 18

^۱ مجموعه آثار، استاد شهید مطهری، ج ۳، ص ۴۰۹

ترجمه: پس روی خویش را بسوی دین یکتاپرستی فرا دار، در حالی که از همه کیشها روی برتافته و حق گرای باشی، به همان فطرتی که خدا مردم را بر آن آفریده است. آفرینش خدای - فطرت تو حید - را دگرگونی نیست. این است دین راست و استوار، ولی بیشتر مردم نمی دانند.

در این آیه فطرت خداجوی بشر و بعضی از ویژگی های آن بیان شده است. طبق این آیه، یکتاپرستی و خداجوئی جزء آفرینش انسانها است. و طبیعت انسان اقتضا می کند تا در برابر مبداء غیبی که ایجاد، بقا و سعادت او را به دست دارد، خضوع کند و شؤون زندگی را با قوانین واقعی جاری در عالم هستی، هماهنگ نماید. دین فطری که مورد تاکید قرآن و سایر کتب آسمانی است، همان خضوع و همین هماهنگی است.^۱ همچنین طبق این آیه، همراهی و ملازمت انسان با آفرینش و خلق تخود، - همان آفرینشی که خداوند همه انسانها را بر آن نوع آفریده است - با توجه کامل به دین مساوی و برابر است - 20

ب - " و اذ اخذ ربك من بنی آدم من ظهورهم ذریتهم و اشهدهم علی انفسهم الست بربکم قالوا بلی شهدنا ان تقولوا یوم القیامة انا كنا عن هذا غافلین او تقولوا انما اشرك آباؤنا من قبل و كنا ذریة من بعدهم افتهلكنا بما فعل المبطلون" 21

ترجمه: و (یاد کن) آنگاه که پروردگار تو از فرزندان آدم، از پشت های ایشان، فرزندان را گرفت و آنان را بر خودشان گواه کرد؛ (گفت) آیا من پروردگار شما نیستم؟ گفتند: چرا، گواه شدیم؛ (و این گواهی را گرفتیم) تا روز رستاخیز نگویند که ما از آن بی خبر بودیم. یا نگویند که پدران ما از پیش شرک آوردند و ما فرزندان از پس آنان بودیم، آیا ما را به سزای آنچه کجروان و تب هکاران - کافران - کردند، هلاک می کنی؟-

همین طور در روایات معصومین علیهم السلام درباره ای این مطلب فراوان وجود دارند، در این نوشتار چند تا روایات را ذکر می کنیم:

در نهج البلاغه آمده است:

---

¹ لسان العرب ج ۱ ص ۲۵۸ مصباح المنیر ص ۴۷۶ مجموعه آثار ج ۳، ص ۶۰۲ سوره روم آیه ۳۰

" لما بدل اكثر خلقه عهد الله اليهم فجهلوا حقه و اتخذوا الانداد معه و . . . فبعث فيهم رسله و واتر اليهم انبيائه ليستادوهم ميثاق فطرته و يذكروهم منسى نعمته. " ^۱

ترجمه: آن گاه بیشتر مردم، عهد و پیمان خود با خدا را تغییر دادند و حق او را نشناختند و برابر او خدایانی ساختند و . . . پس هر چند گاه پیامبرانی فرستاد و به وسیله آنان به بندگان هشدار داد تا حق میثاق الست را بگذارند و نعمت فراموش کرده را بیاد آرند-

از عبارت " لیستادوهم میثاق فطرته " استفاده می شود که کار پیامبران ایجاد خداشناسی، و خداجوئی در انسان نیست. آنها نمی خواهند انسان را خداشناس کنند بلکه میثاق فطری انسان را که از آن غافل شده است به او یادآوری می کنند و او را به آنچه در درون دارد، رهنمون می شوند. ^۲

در روایات متعددی نیز از امامان معصوم (علیهم السلام) درباره مصادیق فطرت الهی بشر نقل شده است بعضی روایات فطرت را به معرفت تفسیر کرده اند - در بعضی دیگر، توحید مصادیق فطرت شمرده شده است - و در برخی از فطرت به اسلام تفسیر شده است - همچنین در روایاتی، نبوت و امامت و در بعضی ولایت و در برخی توحید در خالقیت و در بخشی توحید در ربوبیت، در تفسیر فطرت ذکر شده است.

۳- آگاهی از یگانگی خداوند

یگانگی خداوند عالم یا یکتا پرستی بنیادی ترین اصل اعتقادی بنام توحید در اسلام است- توحید را به معنی یکتا و بی مانند دانستن خدا و همچنین بی شریک بودن او در خلق کردن جهان هستی و انسانها است- نخستین جملات رسول

---

1 اصول کافی ج ۲، ص ۱۰

نهج البلاغه خ اول 26

²المیزان فی تفسیر القرآن ج ۸، ص 19۲۹۹

-تفسیر موضوعی قرآن ج ۱۲، ص 2۸ 20

- سوره اعراف آیه ۱۷۲، 21۱۷۳

22- مقاله بنام فطرت در احادیث، رضا برنجکار، منبع قیاسات، ۱۳۸۴، شماره ۳۶) ensani.ir/fa/article/732 (بحار الانوار، ج ۳، ص

23۲۸۰ بحار انوار، ج ۳، ص 24۲۸۰

خدا ﷻ در آغاز دعوت مردم به اسلام، حاوی شهادت بر یکتایی خدا و دوری از شرک بوده است - توحیدهمچنین در قرآن و روایات نقل شده از امامان شیعه علیهم السلام مورد توجه قرار گرفته است - تاکید بر یکتایی خداوند و نفی صریح و قاطع هرگونه شرک، اصلی ترین پیام قرآن شناخته شده است، و قرآن یکسر درباره ای توحید است - 27 کلمه "الله" حدود ۲۷۰۰ بار متضمن تاکید بر یکتایی خدا، چه بصورت ایجابی و چه بصورت سلبی در قرآن کریم ذکر شده است - 28 همه اسمائی خداوند که در قرآن کاربرده اند صفاتی هستند جزو اسم الله که این اسم، "اسم ذاتی است - 29

در این مورد، اول سوره توحید که در همین موضوع است را ذکر می کنیم:

"قل هو الله احد، الله الصمد، لم یلد ولم یولد، ولم یکن له کفوا احد" - 30

ترجمه: بگو او خدای یکتا است - خدای بی نیاز، نزاده و زاییده نشده است - و هیچ کسهمانند و همتا و شبیه او نمی باشد - احد یعنی خداوند عالم احد و واحد است، و یگانه و یکتاست - نه به معنی واحد عددی، یا نوعی و جنسی، بلکه به معنی وحدت ذاتی، و به عبارت روشنتر وحدانیت او به معنی عدم وجود مثل و مانند و شبیه و نظیر برای اوست - دلیل این سخن نیز روشن است، او ذاتی است و بی نهایت از هر جهت، و مسلم است که دو ذات بی نهایت از هر جهت غیر قابل تصور است، چون اگر دو ذات شد هر دو محدود می شود، این کمالات آن را ندارد - 31

۴- آگاهی از اهداف فرستادن پیامبران

هیچ یک از فلاسفه و اهل کاوش درباره مباحث زندگی انسان در گیرایش انسان به زندگی جمعی و تمدن، تردید ندارد - چنان که نیاز جامعه به قانون، امری بی تردید است - چرا که خود خواهی در جان انسانها نهادینه شده است و این ویژگی انسان را به اختصاص دهد هر چیزی برای خود می کشاند و به گونه ای که حقوق دیگران را مراعات نکنند.^۱

^۱ ترجمه روان و تازه محاضرات فی الاهیات - ص ۲۲۶

بر این اساس که برقراری زندگی اجتماعی انسان به قانون گذاری الهی وابسته است ، حکمت خدای متعال اقتضای حتمی دارد که وی از طریق رسولی از جامعه انسانی ، آن قوانین را به آنها ابلاغ کند ، زیرا بعثت انبیاء (علیهم السلام) بر اساس حکمت خداوند متعال به منظور حفظ نظام جامعه بستگی به قانون کامل دارد و واجب است -
قول خداوند متعال به این دلیل اشاره دارد:

" لقد ارسلنا رسلنا بالبینات و انزلنا معهم الکتاب و المیزان ليقوم الناس بالقسط^۱

ترجمه: ما پیامبران خود را با دلیل روشن فرستادیم و با آنها کتاب آسمانی و میزان شناسایی حق از باطل و قوانین عادلانه نازل کردیم، تا مردم قیام به عدالت کنند -

۵- آگاهی از روز رستاخیز

اعتقاد به معاد ، عنصر اساسی هردینی است که باعالم ملکوت ارتباط دارد به گونه ای که ادیان ، بدون آن مسلک های بشری و مادی می شوند که هیچ ارتباطی به خدای متعال ندارد- قرآن کریم وجود این عقیده را در شرایع آسمانی از زمان حضرت آدم (علیه السلام) تا مسیح حضرت عیسی (علیه السلام) با اهتمام تمامی که کاشف آن آیات فراوان است بیان کرده است- بعضی از اندیشمندان به شمارش آیات قرآن در این زمینه پرداخته اند که تعدادی آن به هزار و چهار صد و اندی آیه می رسد- علامه طباطبایی می فرمود:

" بحث از معاد در قرآن طی آیاتی وارد شده که بیش از دو هزار عدد است-"^۲

بدون تردید وجود معاد امری ممکن است ولی سخن در لزوم وقوع آن است- خدای سبحان می فرماید:

" افحسبتم انما خلقناکم عبثا و انکم الینا لا ترجعون"

ترجمه: آیا گمان کردید ، شما بیهوده آفریده ایم و به سوی ما باز گردانده نمی شوید ؟

و در این زمینه قول خدای سبحان بسیار لطیف و ظریف است-

^۱ - سوره حدید، آیه ۲۵

^۲ - ترجمه روان و تازه محاضرات فی الالهی ات ص ۳۵۳

" وما خلقنا السماوات و الارض وما بينهما لاعبين ، ما خلقناهما الا بالحق ولكن اكثرهم لا يعلمون - ان يوم الفصل ميقاتهم اجمعين" -^۱

ترجمه: ما آسمان ها و زمین و آن چه را که در میان این دو است به بازی بیافریدیم، ما آن دورا جز به حق بیافریدیم ولی بیشتر آنان نمی دانند که روز جدایی وعده گاه همه آنها است-

می بینید که خداوند عالم معاد را بنام یوم الفصل یاد آوری می کند، بعد از آن لعب خلقت را نفی می کند، و آن بیان گر این است که نشئه اخروی خلقت را از لغویت و بازی، صیانت می کند-
رسول خدا ﷺ فرمود:

" يموت الرجل على ما عاش عليه ، و يحشر على ما مات عليه" -^۲

ترجمه: آدمی آن گونه که زندگی کرده است، من میرد و بر همان حالی که مرده است برانگیخته می شود-

امام علی امیر مومنان (علیه السلام) در این باره فرمود:

" اسمع يا ذا الغفله و التصريف من ذى الوعط و التعريف ، جعل يوم الحشر يوم الارض و السؤال و الحباء و النكال ، يوم تقلب اليه اعمال الانام و تحصى فيه جميع الاثام ، يوم تذوب من النفوس احداق عيونها ، و تضع الحوامل ما فى بطونها" -^۳

ترجمه: ای بی خبر کج رو، بشنود از اندرزگوی راهنما ، روز رستاخیز ، روزِ عرضه اعمال و باز خواست و پاداش و کیفر قرار داده شده است- روزی که کارهای مردم به آن جا برگردانده می شود و همه گناهان شماره می گردد، روزی که حدقه چشم ها گذاخته می شود و آبستنها آنچه در شکم دارند فرو می نهند.

پس در قرآن و حدیث این مؤقف واضح شد که یوم رستاخیز یک امر حقیقی است و همه مردم در این روز در حضور خداوند متعال محشور خواهند شد، و اعمالشان را حساب خواهند داد-

¹ دخان آیه ۳۸ - ۴۰

² 53 تنبيه الخواطر، ج ۲ ص ۱۳۳

³ الامالی للطوسی، ص ۶۵۳ مناقب ال ابی طالب علیهم السلام)

۶- آگاهی از چاله های شیطان

شیطان موجودی غیر فیزیکی در ادیان ابراهیمی است که به عقیده باورمندان به آن ، انسانها را گمراه و به انجام گناه ترغیب می کند- در قرآن ، شیطان ابلیس هم نامیده می شود، به گفته قرآن ، بعد از خلق آدم توسط الله شیطان حاضر نشد، به او سجده کند و به همین دلیل از بهشت بیرون شد- مسلمین همچنین عقیده دارند او ذهن انسانها را با " وسوس " پر می کند، تا به گناه افتند، مسلمانان به طور کلی شیطان را موجودی پلید می دانند ، اما برخی از آنها عقاید بسیار متفاوتی درباره ای او دارند.

اهداف گرایشی قرآن کریم

براستی که قرآن شریف کتابی بی نهایت معجزه ای است که در عین رفعت و بلندی مفاهیم عالی آن و جایگاه عظیم و ربوبی گوینده اش ، آنچنان ساده و قابل فهم برای تمامی ابناء بشر نازل گردیده است که خداوند متعال در سوره مبارکه قمر چهار بار بر این استواری و بیان ساده ی قرآن عظیم تاکید فرمود، وبا استفهامی انکاری ، گونه ای عتاب را بر بندگان رانده است که آیا از این آیات و کلمات رسای قرآن استفاده و پند نمی گیرد- انس با قرآن و مفاهیم نورانی آن سبب متصلی بین ارض و سماء زندگی انسان ایجاد خواهد نمود جی این موهبت فقط بر خاصان و دوستان باری تعالی ارزانی شده است- خداوند عالم در کتاب اخرین خود اهداف و مقاصد را بیان فرمود -اهداف قرآن گوناگون است ، برخی از آن ناظر به بینش و تفکر است و دیگری عمل و رفتار و کردار انسان است -

در این بخش می خواهیم چند تا از اهداف قرآن از نظر عمل و رفتار انسان را بیان کنیم-

اول: شکرگزاری از نعمات خداوندی

انسانها در طول زندگی خود، از نعمت های بی پایان الهی بهره مندند- تا آن اندازه که از شمارش این نعمت ها ناتوان می باشند- در قرآن ارشاد خداوندی است:

" وان تعدوا نعمت الله لا تحصوها " -1

ترجمه: اگر شما می خواهید که نعمات خداوندی را شمارش بکنید در این کار ناتوان هستید -

از آیات و روایات استفاده می شود که شکر نعمت ، عامل برکت خواهد بود و باعث می شود همه امور زندگی انسان به سنن نگاهی که انسان مومن نسبت به نعمت ها و انتساب آنها به خداوند دارد با برکت تر شود که این مسئله جزء باورها اعتقادات مسلمین می باشد- لذا قرآن کریم تصریح می کند که اگر شکر گزار باشید ما به فکر ، اندیشه ، آداب ، اخلاق ، مال و ثروت شما برکت می دهیم و در یک کلام خودتان را زیاد می کنیم:

" واذ تاذن ربکم لئن شکرتم لازیدنکم و لئن کفرتم ان عذابی لشدید" - 2

ترجمه: و وقتی که خدا اعلام فرمود که شما بندگان اگر شکر نعمت به جای آرید بر نعمت شما می افزایم و اگر کفران کنید عذاب من بسیار سخت است-

نکته اساسی در چگونگی برخورد انسان ها با این نعمت ها است که برخی کفران کرده و بعضی شکرگزار درگاه الهی هستند- در این میان انبیای الهی از دیگر انسان ها پیشی گرفته و همه نعمت ها را از خداوند سبحان می دانند -
خداوند در قرآن فرمود :

" قال رب بما انعمت علی فلن اکون ظهیرا للمجرمین" ^۱

ترجمه: گفت: پروردگارا به پاس این که به من انعام کرده ای ، هرگز پشتیبان مجرمان نخواهم بود-

شکر اقسامی دارد - شکر زبانی ، شکر قلبی و شکر عملی که برترین نوع آن ، شکر عملی است- حضرت موسی ^۱ علیه السلام با آن که در درباره (خان) فرعون پرورش یافته بود ، با تم هیدات الهی ، روحی ه ای ظلم ستیز و حق طلب داشت، از این رو پس از آن که نزاع مردی قطبی با یک سبطی) از بنی اسرائیل (را دید، به کمک مظلوم شتافت و در این گیرودار، قطبی با ضربه مدافعان حضرت موسی علیه السلام جان باخت -

---

¹ سوره ابراهیم آیه ۳۴ سوره ابراهیم آیه ۲۷

دوم: امر به معروف و نهی از منکر

هر کاری را که دین و عقل نیکو بشناسد، معروف است- منکر نیز چیزی است که برپایه ای نقل و عقل زشت و ناشناخته باشد، بنابر این همه واجبات و مستحبات معروف اند و امر به معروف، فرمان دادن

به دیگران در محور واجبات و مستحبات است، و بیهی از منکر، باز داشتن دیگران از کارهایی است که نزد عقل و نقل ناپسند باشد و آن‌ها محرمات و مکروهات اند-14

هدف اساسی در امر به معروف و نهی از منکر تحقق معروف و زدودن منکر است - برای رسیدن به این هدف باید به دنبال مؤثرترین شیوه باشیم، لذا در کتاب های گوناگون و بیانات علماء اسلام به برخی از آن‌ها اشاره میشود-

سوم: اصلاح ذات البین

به رغم وجود عناصر اتحاد هم چون وحدت عقیده، رهیافت اختلاف و منازعه میان برادران ایمانی تا حدی طبیعی و جزو رهاوردهای زندگی اجتماعی است. این اختلاف می‌تواند در اعتراض به چگونگی تقسیم بی تالمال باش -د- 40 یا بر سر اموری که تا سر حدّ ص‌ف‌آرایی و جنگ در برابر یک دیگر منت‌هی شو -د- مانند که در سوره الحجرات اشاره شود- اما قرآن برای مقابله با چنین اختلافاتی و به منظور ماندگاری یگانگی پیشین مؤمنان، از آنان خواسته است تا برای اصلاح میان برادران دینی و رفع منازعه مداخله و در صورت ایجاد کدورت، خود به اصلاح فیما بین اقدام کنند، چنان که برای رفع اختلاف در نهاد خانواده، پا در میانی داوری از دو طرف را برای اصلاح میان زن و شوهر پیش نهاد می‌کن -د- 41 در روایات بسیاری بر اهمیت و جایگاه اصلاح ذات‌البین تأکید شده و حضرت امیر علی‌ه‌السلام در وصی‌ت‌نامه خود با استناد به روایت رسول اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم آن را برابر با یک سال نماز و روزه دانسته است. 42

چهارم: برنامه های عبادی

در اسلام، تشریح عبادات به گون‌های انجام گرفته که فرد و اجتماع را خواسته یا ناخواسته به همگرایی و یگانگی عملی فرام‌ی‌خواند.

الف. دعا: قرآن، افزون بر دعوت از مؤمنان به مناجات با خداوند خود، در بردارنده عالی‌ترین مضامین دعا است و بررسی مضامین این دعاها نشان می‌دهد که غالب آن‌ها به صورت جمع ارائه شده است؛

نظیر آیات آل عمران 43 سفارش به دعا برای چهل مؤمن پیش از دعا برای خود، از آن حکایت دارد که اسلام به روح یگانه نگرستن امت، تأکید فراوان دارد. 44

ب. نماز: نماز، نماد عبادت در اسلام است و هر مسلمان وظیفه دارد در شبانه روز، دهبار سوره فاتحه را که جامع و همسنگ همه قرآن است، در نمازهای خود قرائت کند. با آن که کلمات این سوره از زبان یک شخص ادا می‌شود، در خطاب‌های آن، از ضمائر و هیأت جمع استفاده شده است؛ نظیر "إِهْيَاك نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ أَهْلًا دَنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ" چنانکه از مسلمانان خواسته شده است هنگام نماز، همگی رو به کعبه بایستید.

و نیز نوید دادن ثواب‌های فراوان بر اقامه آن در روایات، از جمله برنامه‌های عبادی اسلام برای ایجاد همگرایی است.^۱

پنجم: اطاعت خدا و رسول

در اطاعت خدا منظور پیروی از احکامی است که به عنوان وحی بر قلب آن حضرت نازل شده و مورد حکم و خطاب تمام مؤمنین هستند - قرآن کریم کلام خدا و وحی حضرت احدیت است برای جمیع مردم، بنابراین اطاعت از خدا یعنی اطاعت از کلام خدا که همان قرآن کریم است، و اما اطاعت از رسول خدا، اطاعت در آن‌چه که خداوند عالم برای تشریح احکام و تفصیل آن‌ها از غیر کتاب به آن حضرت وحی نموده است، چون معلوم است که احکامی را که کتاب خدا بیان می‌کند همانا اصول احکام و موضوعات

شرعی است مثلاً درباره‌ی نماز، روزه، حج و جهاد و قوانین و معاملات و سایر عبادات و احکام، کلام خدا از اجمال تجاوز نمی‌کند و اما کیفیت نماز و روزه و حج و سایر موضوعات را باید از رسول الله امّ‌الوخت، همان طوط که فرمود:

¹ - سوره انفال آیه ۱

- سوره النساء آیه ۳

- نهج البلاغه ص 42581 آیات 191 تا 43194 الخصال ص 44538 المیزان ج 1 ص 4540

" وَ ارْكَعُوا مَعَ الرَّاكِعِينَ "

" صلوا كما رايتموني اُصلي "

ترجمه: شما همین طور نماز را بخوانید که من را ببینید که من می خوانم-

به این ترتیب دلایل نقلی و عقلی که ناظر به توحید افعالی ، و توحید حاکمت و مالکیت است مشروط بودن قضا را به اذن الهی اثبات می کند، و هم آیات قران و هم روایاتی که در این زمینه وارد شده است.

نتیجه

از تحقیق حاضر به دست میاید که قرآن کریم، کتاب آخرین آسمانی است، که بیان کننده ی اعتقادات بینشی و نظری، اخلاق و احکام عملی می باشد- این اهداف کلی قرآن است- این اهداف نظری و عملی یک دلیل روشن بر خاتمیت پیامبر اسلام صلی الله علی ه وال ه وسلم است، و بیانگر این حقیقت است که این کتاب، مصحف آخرین از طرف خداوند متعال است- این اهداف ها به زبان قرآن و هادیان قرآن بیان شده است که در این نوشتار ذکر نموده است- اهداف قرآن را دو قسمت بیان شد، که یکی از آن اهداف بینش قرآن است که ان دیدگاه قرآن و هادیان قرآن بیان شده و دیگری اهداف عملی قرآن هستند -

در ذکر اهداف بینش قرآن از ثقلین، تبیین حق و باطل، تدبر در آیات قرآن، غور و فکر در فطرت، آگاهی از یگانگی خداوند، آگاهی از فرستادن پیامبران، آگاهی از روز رستاخیز، آگاهی از شیطان، تفکر در خلقت خداوند عالم، تفکر درباره انسان، و خالق و رازق فقط خدا است - بیان شده است- ولی در بیان اهداف علمی قرآن، شکر گزاری از نعمات الهی، امر به معروف و نهی از منکر، اتحاد و وحدت عملی، اطاعت عملی از خدا و رسول برای حصول سعادت دنیاوی و اخروی، داروی برحق در مسایل مورد اختلاف- ذکر شده است-

اهداف های گوناگون قرآن علاوه از این موجود هستند که در آیات و روایات ذکر شده اند، ولی ما در اینجا فقط این اکتفاء می کنم، و دعا گو هستیم که خداوند این کاوش من را در آستان خود درجه استجابت بفرماید-

منابع

1. قرآن مجید ، ترجمہ آیت اللہ حسین انصاریان
2. حکیم، سید محمد باقر، علوم قرآن، قم، ایران، ۱۴۲۵ق
3. سیوطی، جلال الدین، الاتقان فی علوم القرآن
4. طباطبائی، آیت اللہ سید محمد حسین، المیزان فی تفسیر القرآن، دار لکتاب اسلامی، تهرآن ۱۳۹۰
5. الزرقانی، محمد عبد العظیم، مناہل العرفان فی علوم القرآن، مطبعة عیسیٰ البابی الہلبی و شرکاة، ۱۳۷۰
6. العاملی، محسن امین، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، ناشر ناصر خسرو، ۱۳۸۴
7. زمخشری، جار اللہ ، تفسیر کشاف، دار الكتاب العربی، بیروت، ۱۴۰۷
8. ابن کثیر ، اسماعیل بن عمر، تفسیر قرآن العظیم، دار لکتاب العلمی، بیروت، ۱۴۱۹ق
9. قمی، علی بن ابراہیم، تفسیر قمی، دار الكتاب قم، ۱۴۰۴ق
10. عیاشی ، محمد بن مسعود، تفسیر عیاشی، مکتبه الاسلامی، تهرآن ، ۱۳۸۰
11. طبری، محمد بن جریر، تفسیر جامع البیان، دار المعرفہ بیروت، ۱۴۱۲ق
12. شیرازی، آیت اللہ ناصر مکارم، تفسیر نمون، دار لکتاب الاسلامی، تهرآن ۱۳۲۴
13. احمد، علی بابای، برگزیده تفسیر نمون، دار لکتاب اسلامی، تهرآن ، ۱۳۸۶
14. سبحانی تبریزی، جعفر ، منشور جاوید) تفسیر موضوعی القرآن (موسسہ امام صادق ، ۱۳۰۸
15. قرشی، سید علی اکبر، تفسیر احسن الحدیث، انتشارات بنیاد بعثت، ۱۳۷۴
16. قرائتی، شیخ محسن، تفسیر نور، مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن، ۱۳۷۴
17. جسکانی، حاکم، تفسیر شواہد التنزیل، وزارت ارشاد، ۱۳۶۴

18. اصف هاني، علامه حسين راغب، المفردات في غريب الفاظ القرآن، دار الشامى، بيروت، ١٤٠٧ق
19. جرجاني، علي بن محمد، كتاب التعريفات، ناشر: ناصر خسرو تهران، ١٣٧٠
20. الفراهيدي، خليل ابن احمد، ترتيب كتاب العين، مؤسسة الاعلمي للمطبوعات، بيروت ١٣٦٧
21. جوهرى، امام اسماعيل بن حماد، معجم الصحاح، بيروت، ١٤٠٤
22. قزوینی، احمد بن فارس، معجم المقاييس اللغوة، قم ايران، ١٤٠٤
23. عطیة صوالحی، محمد خلف، عبد الحليم، ابراهيم انيس، معجم الوسيط، تهران ١٣٨٢
24. بدخشانی، مقبول بیگ، فیروز اللغات فارسی، فیروش سنز لاهور پاکستان، ١٩٨٣
25. دهخدا، علی اکبر، لغت نامه دهخدا، ١٩٣١
26. محمد معین، فرهنگ معین، انتشارات امیر کبیر، ١٣٨٢
27. محمد بن محمد مرتضیٰ زبیدی، تاج العروس من جواهر القاموس، بيروت لبنان، ١٤١٤ق
28. ابن منظور، لسان العرب، دار صادر، بيروت، ١٤١٤
29. فیومی، احمد بن محمد، مصباح المنیر، مؤسسه دار الالهجره، ١٤١٤
30. روحانی، محمود، المعجم الاحصایی لالفاظ القرآن الکریم، مؤسسہ چاپ و انتشارات استان رضوی، ١٣٧٦
31. مطهری، سید مرتضیٰ، جهان بینی اسلامی، انتشارات مطهری، قم ١٣٥٤
32. مطهری، سید مرتضیٰ، مجموعه آثار، انتشارات مطهری، قم، ١٣٦٧
33. مطهری، سید مرتضیٰ، جهان بینی در فلسفه، انتشارات مطهری، قم ١٣٦٧
34. مطهری، سید مرتضیٰ، فلسفه اخلاق، انتشارات مطهری، قم، ١٣٩٠

35. مطهر ه، سيد مرتضى، ده گفتار (اصل امر به معروف و نهی از منکر)، انتشارات مطهری، قم ۱۳۴۰
36. ابن ابی جم هور، عوالی اللیالی، سيد الش هداء ۱۴۰۳ق
37. ابوالقاسم پاینده، نهج الفصاح ه، سازمان انتشارات جاویدان، ۱۳۲۴
38. سيد رضی، نهج البلاغ ه، موسسه علمی، ۱۳۲۴
39. کلینی، محمد ابن یعقوب، اصول کافی، دار الحديث، قم ۱۳۱۲
40. قندوزی، سلیمان بن ابراهیم، ینایع الموده لذوی القربی، کتابخان ه مدرس ه الفقاهت، ۱۳۹۰
41. مجلسی، علام ه، محمد باقر، بحار الانوار لدرر الاخبار آثم ه الاطهار، دار الکتب الاسلامی ه ۱۳۱۵
42. عسقلانی، ابن حجر عسقلانی، صواعق محرق ه، موسسه دار الکتب ت هران ۱۳۹۳
43. امینی، عبد الحسین، الغدير، دار الکتب قم ایران ۱۳۴۲
44. ابطحي، محمد باقر، جامع الاخبار، مكتبه دار الفقاهت، بیروت ۱۴۰۸
45. نیشاپوری، حاکم، المستدرک علی الصحیحین، دار الحديث بیروت ۱۴۱۳
46. ری ش هری، میزان الحکم ه، محمد محمدی، دار الحديث، ۱۳۸۴
47. ابن ش هر آشوب، مناقب ابن ش هر آشوب، دار الحديث، ۱۳۷۶
48. صدوق، ابن بابوی ه قمی، توحيد شيخ صدوق، دار الحديث ۱۳۶۶
49. گلبائیکانی، علی ربانی، ترجم ه روان و تازه محاضرات فی الال هیات (آیت الله شیخ جعفر سبحانی) انتشارات دار الفکر ۱۳۹۵.
50. حلّی، ورام ابن ابی فراس، تنبی ه الخواطر، بیروت لبنان، ۱۴۱۴
51. طوسی، شیخ ابن حسن، امالی شیخ طوسی علی ه الرحم ه، ناشر موسسه الاعلمی للمطبوعات ۱۴۰۳ق

52. صدوق، شیخ علی ابن بابوی قمی، امالی شیخ صدوق علی‌الرحم، ناشر موسسه الاعلمی للمطبوعات، ۱۴۰۳ق

صدوق، ابن بابوی، علل الشرایع، مکتبه الداوری، ۱۴۱۵

53. طبرسی، علی بن حسن بن فضل، مشکاة الانوار، دار الثقلین، ۱۳۷۶

54. سلیمانی آشتیانی، مهدی ودرایتی، محمد حسین، مجموع‌ه ر سائل در شرح احادیثی از کافی، دار الحدیث قم،

۱۳۸۷

55. مصباح الشریع، پیام حق تهرانت ۱۳۷۷

56. جوادی عاملی، مفاتیح الحیاة، دار الحدیث قم، ۱۳۴۴

57. حر عاملی، محمد ابن حسن، وسائل الشیعه فی تحصیل مسائل الشیعه، موسسه ال‌ال بیت لاجیاء التراث، ۱۳۶۷

58. آمدی، عبد الواحد تمیمی، غرر الحکم و دررالکلم، دار الکتب الاسلامی، قم، ۱۴۱۰ق

59. صدوق، محمد ابن بابوی قمی، الخصال، موسسه العربی، ۱۴۱۲

60. مقاله "تحلیلی نو و عملی از امر به منکر و نهی از منکر در انتظام اجتماعی" ۱۳۸۸، نویسندگان مسلم جمشیدی، محمد

صادق غلام جمشیدی، هدایت سیاح البرزی

62. مقاله، منشاء خوشبختی و بدبختی در دیدگاه امام خمینی، نویسنده، شریفیان حیدر، موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی

۱۳۸۲،

63. مقاله، اهل بیت پیامبر علیهم السلام، مفسران آگاه به تمام قرآن، علی اکبر بابایی، منبع معرفت ۱۳۸۲،

شماره ۷۳

64. مقاله بنام فطرت در آحادیث، رضا یرنجکار، منبع قیسات ۱۳۸۴، شماره ۳۶) ensani.ir/fa/article/732

)

65. مقاله بنام "وسوسه شیطان و اراکهکارهای مقابل‌ه با آن در قرآن، نویسنده: عبد العلی شکر دور ۵، شماره

، ۱۸

.66 hawzahnews.com/news/452101

.76 hawzahnews.com/news

.86 <http://ensani.ir/fa/article/138427>

.96 <http://noo.rs/hbplo>

.07 www. Porseman .com / article

.17 https:hawzahnews.com

.27 lib. Tums.ac.ir/site/catal

.37 wiki. Ahlolbait.com

.47 hawzah.net/fa/magazin